

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

הכנת הגוף לשבת, בגדי שבת - מקורות והערות

א. הכנת הגוף לשבת

מצוה לרחוץ במים חמים בערב שבת לכבוד שבת. אם אפשר ראוי לאחר את הרחיצה אחר חצות היום כדי שיהיה ניכר שרחיצה זו היא לכבוד שבת. אך יש להיזהר לא לאחר עד סמוך לשבת, על מנת שלא יגיע לחילול שבת מחמת הרחיצה¹.

בשעת הדחק, כגון חיילים במשמרת, די ברחיצת פנים וידיים לכבוד שבת².

יש נוהגים לטבול במקווה ביום שישי ויש בזה תוספת קדושה לקראת שבת³.

מצוה להסתפר ולהתגלח וכן לגזוז ציפורניים ביום שישי לכבוד שבת, ונחלקו הפוסקים האם מותר להקדים פעולות אלו ליום חמישי. האוסרים נתנו שני טעמים לדבריהם: כשמסתפרים או גוזזים ציפורניים ביום חמישי, השיער או הציפורניים מתחילים לגדול בשבת וזה לא מכובד. כמו כן, יום שישי הוא יום אידם של המוסלמים והמסתפר או גוזז ציפורניו ביום חמישי נראה כעושה זאת לכבודם.

למעשה אם אין פנאי ביום שישי לתספורת, גילוח או גזיזת הציפורניים, ניתן להקדימם לחמישי⁴.

ב. בגדי שבת

נאמר בגמרא (שבת ק"ג א): "וכבדתו מעשות דרכיך וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול וכי הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותי".

לכן, לכבוד שבת יש ללבוש בגדים מכובדים וחשובים, כיוצא לקראת מלך. וכתבו הפוסקים בשם האר"י הקדוש, שלא די בבגדים העליונים, אלא יש להחליף לבנים לכבוד שבת.

יש שכתבו שצריך להחליף גם את הנעליים. דעת הגר"ע יוסף זצ"ל היא שאין צורך לייחד נעליים לשבת, אלא רק לצחצחן יפה לכבוד שבת והוסיף שהמתחסד ליחד נעליים מיוחדות לשבת תבוא עליו ברכה⁵.

מקורות והערות

1. במסכת שבת (כה ב) מובאת מחלוקת בין רב לרב נחמן בר זבדא בעניין רחיצה בערב שבת. לדעת רב רחיצה זו היא רשות, לדעת רב נחמן בר זבדא רחיצה זו- חובה. "דאמר רב נחמן בר רב זבדא ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת נר בשבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ואני אומר מצוה מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות".

להלכה נחלקו הראשונים בשאלתנו, וניתן לכאורה לחלקם לשלש דעות- יש אומרים רשות, יש אומרים חובה ויש אומרים מצוה.

שיטה ראשונה- היא שיטת האומרים רשות. כך כתב המאירי (שבת שם ד"ה הדלקת) "ומ"מ רחיצת ידים ורגלים או כל גופו או ראשו בחמין רשות והמרבה בתענוג נקיות ובחבוב מצות שבת הרי זה משובח". וכן כתב הר"ן (שבת שם ד"ה רחיצת ידיים) "פירש מורי נר"ו נראה דלאו מצוה ממש קאמר שיברך עליה אלא מנהגא בעלמא ולא מברכין אמנהגא כדאמרינן גבי ערבה תדע דאמרינן מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו וכו' דאלמא לאו מצוה אלא מנהגא. וכן כתבו בתוספות דמשום הכי רחיצה מצוה משום דקיי"ל דמנהג אבותינו תורה היא".

שיטה שנייה- היא שיטת האומרים מצוה. שיטה זו נחלקת לשתיים. יש אומרים מצוה מפני כבוד שבת ויש אומרים שמצוה לשמוע דברי חכמים. הרמב"ם (הל' שבת פ"ל ה"ב) כתב "איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרוחץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת ומתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך, וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך". מאידך הראב"ן (שבת סי' שמג) ורבינו יהונתן (הביאו הר"ן שם) כתבו אמנם שרחיצה היא מצוה אלא שאינה מצוות כבוד שבת אלא מצוה לשמוע דברי חכמים, וז"ל ראב"ן "רחיצת ידים ורגלים בחמין בע"ש מצוה וכל שכן רחיצת כל הגוף כמנהגו של ר' יהודה ברבי אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה חמין בשלא היה מרחץ, ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' ומצוה לשמוע דברי חכמים". כאמור כך כתב גם רבינו יהונתן, "וכן כתב ה"ר יהונתן ז"ל ואני אומר מצוה מצוה לשמוע דברי חכמים ע"כ" (לשון הר"ן שם).

ראשונים נוספים כתבו שהרחיצה בערב שבת היא מצוה אלא שבדבריהם לא ברור אם מפני כבוד שבת או מצוה לשמוע דברי חכמים, והם: הראב"ן (סי' קצז), האור זרוע (ח"ב סי' ז) שכתב "למדנו מכאן שמצוה לרוחץ פניו ידיו ורגליו ערב שבת בחמין וכו' יוחנן ומצוה נמי לרוחץ במרחץ

ולחזיע מיהו מצוה היא שמקבל עליה שכר אם קיימה ואם חסרה אינו נדון עליה וחפיפת הראש נמי מצוה היא בע"ש כדאמר גבי שנים שהמרו זה עם זה אמרו כל מי שיקניט את הלל יקח ד' מאות זוז אותו היום ע"ש הי' והי' הלל חופף את ראשו ואמרינן בסנהדרין בחלק גבי דוד המלך דמטא לארץ פלשתים וכו' עד ההוא יומא פניא דמעלי שבתא הוי אבישי בן צרויה הוה קא חייף ראשיה למדנו שדרכם הי' לחוף ראשם ערב שבת". וכן דעת הרוקח (סי' לג).

שיטה שלישית- היא שיטת האומרים חובה. רבינו חננאל (שבת שם) גורס בגמרא "רב חנן אמר אפילו רחיצת ידים ורגלים בתמין חובה ממנהג של רבי אלעזר וי"א רחיצת ידים ורגלים בחמין מצוה". גם בעל השאלתות (סי' סג) והשבלי הלקט (סי' נח) גורסים חובה.

מה בין חובה למצוה? הנצי"ב בהעמק שאלה מבאר שיש עדיפות להגדרת חובה על פני מצוה, לפי שאז קל להבין מדוע לא מברכים עליה. שהרי התוס' (שבת שם ד"ה חובה) כתבו לגבי הדלקת נרות שבת, שמהגדרתן כחובה ניתן אולי ללמוד שאין לברך עליהן (בסוגיה זו נעסוק בעתיד כשנלמד את דיני הדלקת נרות שבת).

לשיטת האומרים שיש מצוה, או על כל פנים חובה, יש ראייה מן המדרש (ויקרא רבה פרשה לד אות ג), "גומל נפשו איש חסד, זה הלל הזקן. הלל הזקן בשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך. אמרו לו תלמידיו רבי להיכן אתה הולך, אמר להן לעשות מצוה. אמרו לו וכי מה מצוה הלל עושה, אמר להן לרחוץ במרחץ. אמרו לו וזו היא מצוה, אמר להן אין, ומה אם איקוניות שלמלכים שמעמידין אותן בבתי תיאטריות ובבתי קרקסיות שלהן, מי שהוא ממונה עליהן מורקן ושוטפן והן מעלין לו סודרין, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי המלכות, אנו שניבירנו בצלם ובדמות, דכתיב כי בצלם א-לקים עשה את האדם, על אחת כמה וכמה". וכתבו כמה ראשונים שמעשה זה היה בערב שבת (עי' שאילתות סי' א ובמנורת המאור אנקווה ח"ג עמ' תקפז, הביאו הגר"ע יוסף זצ"ל בחזו"ע שבת א עמ' כה).

וכפי שמצאנו בגמרא שבת (לא א) שהלל הזקן היה חופף ראשו בערב שבת, במעשה הידוע המובא שם, "תנו רבנן לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו אותו היום ערב שבת היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות הלך והמתין שעה אחת

חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין בצעי המים אמר לו שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תנעוס נתעטף וישב לפניו אמר לו כל שאלות שיש לך לשאול שאל אמר לו אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל אמר לו הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל אמר לו בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז אמר לו הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד".

להלכה פסקו השו"ע ורמ"א (סי' רס סע' א) "מצוה לרחוץ הגה: כל גופו. ואם א"א לו, ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש; ומצוה לחוץ הראש ולגלח הצפרנים בע"ש

וכתב מהרש"ל (הביאו ה"ט"ז ס"ק א וע"ע מג"א ס"ק א) שצריך לרחוץ דווקא ביום שישי ולא ביום חמישי, לפי שביום שישי יותר ניכר שהרחיצה היא לכבוד שבת.

ובערוך השלחן (סי' רס סע' ו) כתב שראוי לאחר את הרחיצה לאחר חצות על מנת שיהיה ניכר יותר שהיא לכבוד שבת, "ופשוט הוא דכל דברים אלו רחיצה וחיתוך צפרנים וגילוח טוב יותר לעשות אחר חצות דיותר ניכר שהוא לכבוד שבת ומ"מ אם עשה קודם חצות ג"כ טוב דכל שעושה בע"ש ניכר שהוא לכבוד שבת וכן מפורש בנזיר (ה א) ע"ש ויש שמאחרין הרבה המרחץ והמקוה ואומרים שכן הוא ע"פ הקבלה וטועים הם ויש לגעור בהם ואדרבא דאם רק אחר חצות מצוה להקדים".

אמנם הזהירו בזה שלא לאחר את הרחיצה יותר מידי מפני שאז עלולים להגיע לחילול שבת. כפי שכתב המשנה ברורה (סי' רס ס"ק א) "ומאד יש לזהר שלא יבוא ע"י מצות הרחיצה לחשש חילול שבת ובעו"ה הרבה נכשלין בזה בימי החורף כשהימים קצרים שיושבין כמעט עד שחשיכה ואף אם גמר את עצם הרחיצה בהיתר ג"כ מזדמן איסור לידו שפעמים הוא סורק את ראשו בסוף שהיא מלאכה דאורייתא בשבת. גם מצוי שאחר גמר כל הפעולות סוחט האלונטית מהמים שנבלע בו והוא בכלל מכבס וכמו שיבואר לקמן בסימן ש"ב. וראוי לכל מי שנגע יראת השם בלבו למנוע את העם מזה וזכות הרבים יהיה תלוי בו וגם כדי שלא יתפש ח"ו בעונם וכידוע מאמר חז"ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי עירו".

2. מעיקר הדין לשיטת השו"ע די ברחיצת פנים ידיים ורגליים, כמובא לעיל. וכתב המשנה ברורה (ס"ק ד) לגבי רחיצת הרגליים: "כעת אין נוהגין לזהר בזה ואפשר דדוקא במדינותיהם שהיו

רגילין לילך יחף ודרכו לרחוץ במים מפני האבק והעפר משא"כ במדינותינו וכעין זה כתב הפמ"ג לעיל בסימן ד' באשל אברהם סק"א עיי"ש". ובשמירת שבת כהלכתה (ח"ב פמ"ב ס"ק קנה) כתב שבארץ ישראל מחמת הזיעה יש לרחוץ גם את הרגליים. אך במצבים בהם לא ניתן להוריד נעליים, כגון חיילים בכוננות או בסיור וכדומה, אפשר לכאורה לסמוך על המשנה ברורה ולהסתפק ברחיצת פנים וידיים.

[ועיין בשפת אמת על הגמרא שבת כה ב שכתב "ואפשר דהמצוה אינו אלא ברחיצת ידיים ורגלים כדמצינו בכהן קידוש ידיים ורגלים ור"י ב"א ממדת חסידות היה רוחץ אפילו פניו". ואע"פ שלא פסק כך, אפשר אולי להביא מדבריו סמך לשעת דחק כזו.]

3. שמירת שבת כהלכתה (שם ס"ק קנו)

4. כתב בב"י (סי' רס): "כתוב בכל בו (סו"ס לה) שצריך לזוהר בתגלחת צפרניים בכל ערב שבת וכ"כ בספר חיי עולם (ספר היראה לרבינו יונה אות שט)".

וכך פסקו השו"ע ורמ"א (סי' רס סע' א) "ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרניים בע"ש. הגה: ואם היו שערות ראשו גדולות, מצוה לגלחן. וכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן. ויתחיל בשמאל, בקמיצה; ובימין, באצבע. וסימן לזה: דבהג"א, בשמאלו; ובדאג"ה, בימין".

והחמירו מאד בעונשו של המגדל ציפרוניו, כפי שמובא בכלבו (סי' לה) "שמעשה היה בגדול אחד שאמר לו אחד מתלמידיו שנתראה לו אחר פטירתו וראה בפניו כתם אמר לו זו למה לך אמר שבביל שלשה דברים שלא נזהרתי בתגלחת צפרניים בכל ערב שבת ולא נשמרתי מלספר בקדיש ובברכה אחת מעין שבע וקל וחומר לתפלה שהיא קבועה" ועי' בארחות חיים (ה' תפילת ע"ש אות יב). וכן כתב בכף החיים (סי' רס ס"ק ט - י) בשם האר"י הקדוש שעונשו של המגדל ציפרוניים גדול מאד ולכן חייבים לגזוז אותן בערב שבת.

וכתב הט"ז (ס"ק א) "עוד בהג"ה מצוה להסתפר לכבוד שבת ויו"ט ואפי' מצפרא דע"ש מנכרא דליקרא דשבתא קעביד אבל ביום ה' לא מנכרא יקרא דשבתא ואף דגרסי' במרובה מן י' תקנות שמכבסין בגדים בה' בשבת לכבוד שבת שאני התם דטרידי לכבוס בערב שבת ועוד דאין לובשין אותם בערב שבת מיהו היכא דלא אפשר לרחוץ ולספר בערב שבת כל דאפשר למקרב לשבת טפי מעליא עכ"ה ובנטילת צפרניים יש טעם בדבר על מה שאין נוטלין ביום ה' עד כאן לשון מהרש"ל ומה שמסיים שיש טעם בנטילת צפרניים שמעתי הטעם דדרך השערות והצפרניים המגולחים

להתחיל לצמוח ביום ג' שאחר הנטילה ע"כ אין לעשות שיהיה זה בשבת וע"כ גם בגילוח שערות
אין לעשות ביום ה'".

והקשה המגן אברהם (ריש סי' רס) שמצאנו משניות מפורשות בהן ברור שהיו גוזזים ציפורניים
ביום חמישי (עי' תענית טו ב וברש"י שם). והביא בהמשך דבריו בשם המגיד מישרים שאין לגזוז
את ציפורני הרגליים והידיים באותו יום, אלא של הרגליים ביום חמישי ושל הידיים ביום שישי.

אמנם החיד"א במחזיק ברכה (סי' רס ס"ק ד) כתב שהאר"י הקדוש לא חשש לזה והיה גוזז גם
את ציפורני ידיו וגם ציפורני רגליו בערב שבת.

טעם נוסף להמנע מגזיזת ציפורניים ביום חמישי הוא שיום שישי הוא יום אידם של המוסלמים
ועל מנת שלא יראה כאילו עושה לכבודם נמנעים (עי' שמירת שבת כהלכתה שם ס"ק קס).

וכתב הערוך השולחן (סי' רס סעי' ו) "יש שכתבו שלא לגלח ולא לקוץ הצפרנים ביום ה' מפני
שמתחילין ליגדל בשבת וזהו נגד משנה מפורשת בתענית דאנשי משמר היו מגלחין ביום ה' וגם
איזה איסור הוא שמתחילין ליגדל בשבת אלא דמפני כבוד שבת נכון יותר להסתפר בע"ש אמנם
אם יודע שבע"ש לא יהיה לו שהות ביכולתו בפשיטות לגלח ולקוץ ביום ה'".

5. למדנו בגמרא שבת (קיג א) "וכבדתו מעשות דרכיך וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת
כמלבושך של חול וכי הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותי".

וכתב הטור (סי' רסב) "וישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת דכתיב וכבדתו ודרשינן שלא יהא
מלבושך של שבת כמלבושך של חול ואם א"א לו להחליף בגדיו לפחות ישלשל אותם למטה דרך
כבוד וילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה
כדאיתא בפי' כל כתבי ר' חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואומר בואו ונצא לקראת שבת
מלכתא ר' ינאי אומר בואי כלה בואי כלה".

וביאר הב"י את מקור הדברים - "הכל בפרק אלו קשרים (קיג א). וישלשל בגדיו פירש רש"י
ישלשלם כלפי מטה שיראו ארוכים והיא מדת עשירים היושבים בביתם ואינם צריכין לסלק
בגדיהם מן הארץ בשביל מלאכה וכבוד שבת הוא. ורבינו ירוחם כתב בחלק א' (סה ב) ישלשל
בגדיו למטה כלומר שלא יגביהם למעלה ולא יקפלים על כתפו. והכל בו (סי' לא, כה ע"ג) כתב
ישלשל בגדיו פירוש יתירם כדי שלא ילבשם כדרך שלובשם בחול מקופלים בחגורו כדי שלא
יתלכלכו בטיט החוצות או שלא יכבדו עליו במרוצת הילוכו בחול ולשון שלשול הוא מלשון (סוכה
טז א) המשלשל דפנות".

להלכה פסק השו"ע (סי' רסב סעי' ב) "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת; ואם אי"א לו, לפחות ישלשל (פ"י ישלשלם כלפי מטה שיהיו ארוכים כמדת העשירים היושבים בביתם, רש"י שם) בגדיו למטה דרך כבוד".

והוסיף רמ"א (שם סעי' ג) שאת בגדי השבת יש ללבוש מיד אחרי הרחיצה.

ובעניין נעילת נעליים מיוחדות לשבת עיין בשמירת שבת כהלכתה שם (ס"ק רו) ובחזון עובדיה שבת א עמ' כז- לא).